

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/33/132-138>

Yunis Əvəzov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
avazovy@gmail.com

HEYDƏR ƏLİYEVİN İQTİSADI SİYASƏTİNDƏ BİZNES FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİ VƏ ŞƏFFAFLIĞIN TƏMİN OLUNMASI

Xülasə

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələri azad rəqabət prinsipi əsasında bazar iqtisadiyyatına keçid istiqamətində yenidən təsis olunmağa başlamışdır. Bu proses bir çox obyektiv səbəblərdən müəyyən qədər gecikmiş olsa da, respublikamızın iqtisadi strategiyasının əsasını bazar iqtisadiyyatına keçid ideyası təşkil etmişdir. Ölkənin seçmiş olduğu bu istiqamətdə uğurlu bir şəkildə daim irəliləyə doğru addım atması və qarşıya qoyulan məqsədlərə çatması üçün H.Əliyevin rəhbərliyi altında iqtisadiyyatın bütün sahələrində islahatların aparılması, bazar iqtisadiyyatına transformasiyanın təmin edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bir məqamı da vurğulamaq lazımdır ki, H.Əliyevin iqtisadi siyasəti Azərbaycanda biznes fəaliyyətinin inkişafından da təsirsiz ötüşməmişdir.

Bu məqalədə biz Heydər Əliyevin postsovet dövründə ölkəmizin iqtisadi müstəqilliyinə təhlükə yaradan ünsürlərin aradan qaldırılmasında danılmaz rolu üzərində dayanacağıq. Məqalədə ümummili lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə ölkəmizin iqtisadi həyatında meydana gələn bir sıra dəyişikliklər, mövcud yeni sistemə uyğunlaşma və transformasiya məsələləri və bu kimi faktorlar işığında ölkədə biznes mühitinin necə və hansı formada şəkilləndiyi araşdırılıb təhlil olunacaqdır. Bununla yanaşı, məqalədə Heydər Əliyevin şəffalıq amilinin və təhlükəsizlik siyasətinin onun iqtisadi siyasətindəki yeri təhlil olunaraq bu amillərin Azərbaycandakı biznes fəaliyyətinə təsirləri müzakirə olunacaqdır. Bu kontekstdə ilk növbədə Azərbaycanın müvafiq dövrdəki (1993-2003-cü illər) iqtisadi inkişafı makroiqtisadi göstəricilər prizmasından dəyərləndiriləcək və daha sonra bu inkişaf çərçivəsində Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətindəki şəffalıq amilinin və təhlükəsizlik siyasəti kontekstində Azərbaycandakı biznes fəaliyyəti baxımından imkanları tədqiq ediləcəkdir.

Açar sözlər: *Azərbaycan iqtisadiyyatı, Heydər Əliyev, iqtisadi siyasət, iqtisadiyyatda şəffalıq, iqtisadi transformasiya, biznesin inkişafı*

Yunis Avazov
Azerbaijan State University of Economics
master student
avazovy@gmail.com

Providing transparency and organization of business activity in Hayder Aliyev's economic policy

Abstract

It should be noted that in modern times, all areas of Azerbaijan's economy have begun to be re-established in the direction of transition to a market economy based on the principle of free competition. Although this process was somewhat delayed due to many objective reasons, the basis of the economic strategy of our republic was the idea of transition to a market economy. In order for the country to successfully move forward in this chosen direction and achieve the set goals, it is of particular importance to carry out reforms in all areas of the economy under the leadership of H. Aliyev, and ensure the transformation to a market economy. It is necessary to emphasize one point that the economic policy of H. Aliyev did not remain unaffected by the development of business activities in Azerbaijan.

In this article, we will focus on Heydar Aliyev's undeniable role in eliminating the elements that threaten the economic independence of our country in the post-Soviet era. In the article, a number of changes that occurred in the economic life of our country during the leadership of national leader Heydar Aliyev, issues of adaptation and transformation to the existing new system, and in the light of such factors, how and in what form the business environment was formed in the country will be examined and analyzed. In addition, the article will analyze the place of Heydar Aliyev's transparency factor and security policy in his economic policy and discuss the effects of these factors on business activity in Azerbaijan. In this context, first of all, the economic development of Azerbaijan in the relevant period (1993-2003) will be evaluated from the prism of macroeconomic indicators, and then, within the framework of this development, the transparency factor in Heydar Aliyev's economic policy and the possibilities of business activity in Azerbaijan in the context of security policy will be studied.

Keywords: *economy of Azerbaijan, Heydar Aliyev, economic policy, transparency in the economy, economic transformation, business development*

Giriş

Sovet hökumətinin süquta uğraması ilə ortada siyasi bir boşluq meydana gəlmişdir ki, bu zaman Azərbaycan müstəqilliyini yenidən bərpa etməyi bacarmışdır. Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan müəyyən çətinliklərlə üzləşmişdir ki, bu çətinliklər özünü həm siyasi, həm də iqtisadi sahələrdə göstərirdi.

Belə ki, müstəqillikdən sonrakı illərdə bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi baxımından Qarabağ müharibəsinin mənfi və uzunmüddətli təsirləri danılmazdır. Belə bir sosial-iqtisadi mənzərə qarşısında Azərbaycan xalqı üçün lider kimi ön plana çıxan Heydər Əliyev Sovet dövründə də mühüm vəzifələrdə çalışmışdır. Zamanla Azərbaycanda daha çox rəğbət qazanması Heydər Əliyevi müstəqillik dövründə prezidentlik vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. Nəticə etibarilə Heydər Əliyevin ölkə idarəçiliyində fəal iştirakı ilə Azərbaycanda iqtisadi transformasiya daha da sürətlənmiş və siyasi bir dayanıqlılıq formalaşmağa başlamışdır. Qarabağ müharibəsində atəşkəsə nail olunduqdan sonra isə “Əsrin Müqaviləsi” olaraq bilinən neft müqavilələri sayəsində ölkəmiz sahib olduğu zəngin təbii resursların emalı istiqamətində vacibliyi danılmaz bir addım atmağa müvəffəq olmuşdur.

Beləliklə, bugünkü müasir Azərbaycanın təməlini qoyan ümummilli lider Heydər Əliyev hər sahədə olduğu kimi müasir Azərbaycan iqtisadiyyatında da ən böyük təsirə malik dahi şəxsiyyətlərdən biri olmuşdur desək yanılmarıq. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə ölkəmiz öz iqtisadi inkişaf yolunu müəyyən etmiş və bu yolda beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın faydalarından və eyni zamanda inkişaf etmiş ölkələrin keçmiş təcrübələrindən yararlanmışdır.

Ötən əsrin yekunlarını yeni yaranmış Azərbaycan Respublikasının taleyi baxımından xarakterizə etdikdə görə bilərik ki, bu dövr ümummilli lider Heydər Əliyevin qərarlaşdırdığı strateji addımları və onun aldığı qərarları uğurlu bir şəkildə həyata keçirməyə nail olması ilə səciyyələnir. Sovet İttifaqının dağılması ilə birlikdə Azərbaycan müstəqilliyini yenidən bərpa edərək öz tarixində yeni bir mərhələyə qədəm qoymuş və bu yeni yaranmış respublika siyasi və dövlət xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin idarəçilik bacarıqları ilə daima irəliyə doğru addım atmağa nail olmuşdur. Qeyd etməliyik ki, Heydər Əliyevin bu bacarıqları təkcə diplomatik, siyasi və mədəni əlaqələr sferalarında deyil, həmçinin ölkəmizin iqtisadi sferasında da təsirsiz ötüşməmişdir.

Bu məqalənin əsas məqsədi Azərbaycanın müstəqillikdən sonrakı illərdə təcrübə etdiyi iqtisadi uğurlar işığında ümummilli lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasət kursunun və Heydər Əliyevin iqtisadi siyasəti çərçivəsində şəffaflıq amilinin və milli təhlükəsizliyin ölkəmizdə iqtisadiyyatın və biznesin inkişafındakı rolunun təhlil edilib araşdırılmasıdır. Bu tədqiqat işində ümummilli lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasət kursunda şəffaflıq amilinin və təhlükəsizlik siyasətinin ölkə iqtisadiyyatı və biznesin inkişafında müsbət təsirə malik olduğu nəticəsinə gəlinmişdir. Məqalənin yekun hissəsində istifadə olunmuş bütün metodlar əsas götürülərək əldə edilən ümumi nəticə qeyd olunmuşdur.

Təhlil.

Heydər Əliyev rəhbərliyi altındakı iqtisadi siyasət strategiyasının mahiyyətinə keçməzdən əvvəl Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra yenidən müstəqillik qazanmış Azərbaycan Respublikasının qarşılaşdığı çətinliklərdən bəhs etmək olduqca vacib əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Belə ki, Azərbaycan sözügedən dövrdə mövcud iqtisadi sıxıntılarla yanaşı Qarabağ müharibəsinin səbəb olduğu ağır bir yüklə də mübarizə aparmaq məcburiyyətində qalmışdır. Bununla yanaşı bir məqamı da vurğulamaq lazımdır ki, müharibənin nəticələri Rusiyanın da təsiri ilə respublikamızı qeyri-sabit bir mühitə düşürmüşdür. Bəhs olunan dövrdə Azərbaycanda iqtisadi çətinliklərlə birlikdə siyasi qeyri-sabitlik mühiti meydana gəlmiş və bu zaman dövlət başçısı vəzifəsinə yeni bir rəhbərin təyin olunması zərurəti yaranmışdır. Belə bir şəraitdə dövlət başçısı olan Heydər Əliyevin istər təbii sərvətlərin mənimsənilməsi istiqamətində atdığı addımlarda, istərsə də siyasi sabitliyin təmin olunmasında bugünkü müasir Azərbaycanın formalaşmasında böyük rolu olmuşdur. Heydər Əliyev hakimiyyətinin ilk illərində Qarabağda atəşkəsə nail olmuş və bu uğurun müsbət təsiri nəticəsində ölkənin bütün diqqətini iqtisadiyyata yönəldərək bu istiqamətdə mühüm addımların atılmasını həyata keçirməyə başlamışdır (1).

Heydər Əliyev (1923-2003) postsovet dövründə ölkəmizin və eləcə də Qafqazın ən xarizmatik liderlərindən biri kimi tarix səhnəsində öz yerini almışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ümummilli lider SSRİ dövründə yüksək dərəcəli dövlət vəzifələrində fəaliyyət göstərmiş nadir Qafqaz müsəlmanlarından biri kimi xüsusi olaraq seçilməkdədir. Ümummilli liderin Sovet dövründəki fəaliyyətindən qısaca olaraq bəhs edək. Belə ki, 1982-ci ilin dekabrında Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü seçilən H.Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilmiş və beləliklə də SSRİ-nin yüksək vəzifəli şəxslərindən biri olmuşdur O, 20 ilə yaxın bir müddət ərzində SSRİ Ali Sovetinin deputatı, 5 il SSRİ Ali Soveti sədrinin müavini vəzifələrində fəaliyyətinə davam etmişdir. Daha sonra 1991-ci ildə müəyyən fikir ayrılıqları səbəbindən Siyasi Büro üzvlüyündən və Kommunist Partiyasından istefa vermişdir. Postsovet dövrünə isə H. Əliyev 1991-1993-cü illərdə Nax.MR. Ali Sovetinin Sədri və Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri vəzifələrində çalışaraq Yeni Azərbaycan Partiyasının Naxçıvanda təşkil olunan təsis qurultayında partiya sədri seçilmişdir (1992). H.Əliyev 1993-cü il 3 oktyabr tarixində ümumi seçkilər nəticəsində Azərbaycan Respublikasının 3-cü prezidenti seçilmişdir. Beş il sonra növbəti seçkilərdə isə (1998-ci il 11 oktyabr) 76 % səs toplayaraq qazanaraq yenidən Azərbaycan prezidenti olmuşdur. 2003-cü il oktyabrın 15-də keçirilən prezident seçkilərində yenidən namizəd olan ümummilli lider səhhətində yaranan problemlərə səbəbindən seçkilərdə iştirakdan imtina etmiş və 2003-cü il dekabrın 12-də dünyasını dəyişənə qədər səhhətindəki problemlərlə mübarizə aparmışdır (Paşayev, 2011: 78-86).

Müstəqilliyin ilk illərində H.Əliyevin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətləri arasında şəffaflıq amili və təhlükəsizlik məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməsinin təmin olunması ön plana çıxmışdır. Çünki ümummilli lider ölkənin iqtisadi həyatında və eləcə də, yerli biznes sahibkarlığının inkişafı yolunda şəffaflığın və təhlükəsizliyin təmin olunmasının nə dərəcədə vacib olduğunu çox yaxşı dərk etmiş və bu məsələləri qarşıya məqsəd olaraq qoyaraq həmin məqsədlərin həyata keçirilməsi yolunda əlindən gələni əsirgəməmiş, lazımi addımları layiqincə atmağa nail olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda kölgə iqtisadiyyatı geniş vüsət alaraq ölkənin iqtisadi inkişafı qarşısında əhəmiyyətli dərəcədə təhlükə yaratmaqda idi. Bəhs olunan illərdə vergidən yayınma məsələləri kifayət qədər geniş yayılmışdı. Bununla yanaşı, bir çox kiçik və orta biznes (KOB) müəssisələrində mühasibatlıq fəaliyyəti demək olar ki mövcudluq təşkil etmirdi. Eyni zamanda sözügedən dövrdə uçot məsələləri ilə bağlı da heç bir nizam-intizamdan bəhs edilə bilməzdi. Bütün bunlarla yanaşı, vətəndaşların mülkiyyət hüquqlarına qarşı bir sıra cinayətlər baş vermiş, maliyyə-kredit fırıldaqları, eləcə də iqtisadi xarakterli digər pozuntuların sayı artmış və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından ciddi bir təhlükə təşkil etmişdir. Ölkənin iqtisadi həyatındakı bu cür çətin və keşməkeşli dövründə ulu öndər H.Əliyev respublikamızın iqtisadi potensialının dəyərləndirilərək ondan lazımi şəkildə istifadə edilməsi, bu istiqamətdə şəffaflığın və eyni zamanda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması məsələlərinin olduqca mühüm olduğunu əsas götürərək öz çıxışlarında da bu amilləri hər zaman diqqət mərkəzində saxlamağa çalışmışdır.

H.Əliyev biznes sahibkarlığında şəffaflığın və təhlükəsizliyin təmin olunması olduqca vacib hesab etmiş və bu sahələrdə lazımi tədbirlərin görülməsini qarşıya məqsəd qoymuş və buna müvəffəq olmuşdur (Abbasov, Aslanova, 2021: 153-165).

Azərbaycanda H.Əliyevin iqtisadi siyasətinin əsas aspektlərini dərk etmək üçün ilk növbədə müstəqilliyin ilk illərində ölkədə meydana gələn iqtisadi proseslər tədqiq edilməlidir. Bu kontekstdə bəhs olunan dövrdə ölkəmizdə yaşanan təlatümlü və qeyri-sabit sosial-iqtisadi və siyasi mühitin fonunu nəzərdən keçirmək xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan H.Əliyevin iqtisadi siyasət fəaliyyətini iki müxtəlif dövr olaraq nəzərdən keçirmək mümkündür (H.Əliyevin prezidentliyə başlamasından əvvəlki dövr (1991-1994) və onun təsirinin ölkədə tam şəkildə hiss olunduğu dövr).

Azərbaycan keçmiş sovet respublikaları arasında özünəməxsus potensialı və riskləri daşıyan prototip obrazını təqdim edir. 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra respublikamız bütün keçid iqtisadiyyatları üçün səciyyəvi olan iqtisadi problemlərlə qarşı-qarşıya qalmaq məcburiyyətində olmuşdur. Müstəqilliyin ilk illərində mənfə artım templərinin 20%-ə çatdığı pessimist iqtisadi mənzərə ilə üzləşən ölkədə özəl sektor müəssisələrinin ümumi olaraq ÜDM-də payı 20%-ə belə çatmırdı. Yeraltı təbii ehtiyatlardan kənd təsərrüfatı və turizmə qədər geniş ölçüdə iqtisadi inkişaf potensialına sahib olan Azərbaycanın sərvətlərindən lazımi şəkildə yararlanılması mövcud şərtlər səbəbilə olduqca ləngimişdir.

Həmin dövrdə sovet dövründən miras qalmış yerli istehsal şəbəkələrinin sıradan çıxması və xarici investisiya mühitinin inkişaf etməməsi səbəbilə iqtisadi göstəricilər kifayət qədər aşağı səviyyədə qalmışdır ki, bu da iqtisadi transformasiya xərclərinin azaldılması baxımından vacib hesab oluna bilər. Bununla yanaşı, sovet dövründə islahatlar baxımından parlaq göstəricilər mövcud olamışdır və eyni zamanda mərkəzi planlaşdırmanı rəhbər tutan iri, lakin səmərəli olmayan biznes müəssisələri ölkəmizə miras qalmışdır (Aras, 2004: 3-9).

Azərbaycan iqtisadiyyatının və makroiqtisadi sabitliyinin təmin olunmasının həyata keçirilməsi və eyni zamanda müxtəlif iqtisadi sektorlar üzrə biznes sahibkarlığı fəaliyyətində şəffaflığın təmin olunması istiqamətində nəzəri yanaşmalar müəyyən edilmiş və ölkədə audit institutları yaradılmışdır. Belə ki, respublikamızda auditor fəaliyyətinin qanunvericilik bazası təkmilləşdirilərək auditorların qərəzsiz və sərbəst fəaliyyəti üzrə lazımi mühit təşkil olunmuşdur. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, 1994-cü il 16 sentyabr tarixində Azərbaycan Respublikasının *“Auditor xidməti haqqında” Qanunu* qəbul edilmişdir. Sözügedən qanun vasitəsilə audit institutunun yaradılması və təkmilləşdirilməsi, auditor fəaliyyətinin təşkil olunması və gerçəkləşdirilməsi üzrə lazımi prosedurların hüquqi bazasının yaradılması istiqamətində vacib qərarlar qəbul olunmuşdur (4).

Əlavə olaraq qeyd edək ki, respublikamızda korrupsiyaya qarşı mübarizənin möhkəmləndirilməsi və biznes sahibkarlığı fəaliyyəti üzrə şəffaflığın təmin olunması çərçivəsində bir sıra müxtəlif nəzəri yanaşmaların əsası qoyulmuş və həmin yanaşmalarla əlaqədar dövlət tərəfindən lazımi addımlar atılmışdır. Belə ki, atılan bu addımların yekun nəticəsi olaraq *Milli Strategiya* işlənib hazırlanmış və qəbul edilmişdir. Ulu öndər H. Əliyevin layiqli davamçısı cənab Prezident İ.Əliyevin 2007-ci il 28 iyun tarixli sərəncamına müvafiq olaraq, *“Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya”* qəbul edilmişdir (Hacıyev, Ahadov, 2021: 206-210).

H.Əliyevin iqtisadi siyasətində əldə olunan ən böyük uğurlardan biri kimi 1994-cü ilin sentyabr ayında imzalanan *“Əsrin müqaviləsi”ndən* xüsusi olaraq bəhs etmək lazımdır. Bu müqavilə nəticəsində Azərbaycan 15 müxtəlif ölkədən 33 şirkətlə 60 mlrd. dollarlıq neft müqaviləsi imzalamış və bu dövrdə xarici investisiyaların faktiki həcmi 4 mlrd. dollara çatmışdır. Bu kontekstdə müstəqilliyin ilk illərində azalan neft hasilatı sürətlə artmağa başlamış və nəticədə illik təxminən 10% civarında artım templəri əldə edilmiş, ixracın dördüdə üçünü təşkil edən neft mühüm xarici gəlir mənbəyinə çevrilmiş və neftdən əldə edilən gəlirlərin dövlət büdcəsinin yarısını təşkil etdiyini müşahidə etmişdir. Bu cür müvəffəqiyyətlərlə yanaşı iqtisadi problemlər azalmağa və bazar islahatları sürətlə həyata keçirilməyə və eyni zamanda gəlir bölgüsü problemləri həll olunmağa başlanmışdır. Neft hasilatının daşınması o qədər sürətlə gedirdi ki, bu şirkətlər arasında Agip,

Amoco, BP-Amoco, Chevron, Elf, Exxon, Pennzoil, Shell, Texaco və Total başda olmaqla dünyanın ən böyük neft şirkətlərinin ölkəyə sərmayə qoyduğu müşahidə edilmişdir (Abbasov, Aslanova, 2021: 153-165).

Qarabağ müharibəsindən sonrakı illərdə xüsusilə enerji sektoruna güclü beynəlxalq maraq yaranmış və bu sektor xarici investorların ən çox diqqət ayırdığı sektora çevrilmişdir. H.Əliyevin rəhbərliyi altında və onun uzaqgörən iqtisadi siyasəti nəticəsində Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) rəhbərliyi ilə yaradılmış beynəlxalq neft konsorsiumları və hasilatın pay bölgüsü sazişləri ilə neft hasilatı və ixracı xeyli artmışdır. Qeyd edək ki, enerji sektorunda əldə olunan sözügedən müvəffəqiyyətlər ağır işsizliyin aradan qaldırılması və müharibədən sonrakı infrastrukturun yenilənməsi baxımından ehtiyac duyulan dövlət fondunun yaradılması üçün olduqca vacib bir ictimai gəlirin əldə edilməsi demək idi (Musayev, 2001: 8-14).

Xarici investisiyaların təşviqi Azərbaycanın iqtisadi göstəricilərində böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. İnvestisiyaların daha çox enerji sektorunda cəmlənməsinə baxmayaraq, 1994-cü ildən mövcud olan bürokratik struktur, zəif hüquqi infrastruktur və inhisarçı qurumların mövcudluğu neftdən başqa investisiyaların inkişafına mane olmuşdur. 2002-ci ilin yazında ümummilli lider Heydər Əliyev yerli və xarici sahibkarları bir araya gətirərək biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bəzi tədbirləri müzakirə etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu kontekstdə əldə edilən irəliləyişlərin investisiya mühitini daha da əlverişli vəziyyətə gətirdiyi nəzərə çarpmaqdadır. Bundan əlavə xarici kapitalın qorunması ilə bağlı qanunlar xarici şirkətlərə, xüsusən də neft və rabitə sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlərə ölkədə sərbəst fəaliyyət göstərməyə imkan vermədiyi üçün bu baxımdan həmin şirkətlərin yerli tərəfdaşlar axtarmaqdan başqa çarəsi yoxdur. Ölkədə özəlləşdirmə proqramı 1996-1998-ci illərdə kiçik və orta sahibkarlığa yönəldilsə də, 2000-ci illərin əvvəllərində iri dövlət inhisarlarının özəlləşdirilməsi tam şəkildə həyata keçirilə bilməmişdir (6).

H.Əliyevin rəhbərliyi dövründəki və onun vəfatından sonrakı ilk illərin makroiqtisadi göstəricilərini nəzərdən keçirsək görürük ki, Azərbaycan 1995-2006-cı illər arasında kiçik dalğalanmalar istisna olmaqla, davamlı olaraq müsbət istehsal artımının müşahidə olunduğu ölkə kimi səciyyələnmişdir. Sənayedə istehsalın artımı aqrar sektora nisbətən daha sürətli olmuşdur və bununla yanaşı, ölkədə kapital qoyuluşları ümumi tendensiya baxımından davamlı genişlənmə tendensiyası nümayiş etdirmişdir. Əvvəlki dövrdə qeydə alınan aşağı artım templərinin ardınca sabit və yüksək artım tempinin müşahidə olunduğu ölkədə minilliyin əvvəlindən iqtisadi və sosial islahatlar öz müsbət nəticələrini verməyə başlamışdır. Bazar iqtisadiyyatına keçid üçün islahatlar bir çox digər keçid iqtisadiyyatları ilə müqayisədə daha gec başlasa da, bazar strukturu qurulmağa başlanmış və xarici ticarətlə yanaşı, mal və xidmətlərin qiymətləri tədricən liberallaşdırılmışdır. Sovet dövründən miras qalmış kolxoz və sovxoz sistemi ləğv edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bəhs olunan dövrə aid statistik göstəricilərə əsasən ÜDM-in 70%-nin, kənd təsərrüfatı istehsalının 90%-nin, sənaye istehsalının 55%-nin və pərakəndə ticarətin 95%-nin özəl sektor tərəfindən həyata keçirildiyi müşahidə edilməkdədir (Kalaycı, 2013: 33-47). 1995-ci ildən başlayan özəlləşdirmə prosesi hələ də müzakirələri bərabərində gətirməkdədir. Buna baxmayaraq, özəlləşdirmə proqramı başladıqdan bugünə 40 minə yaxın kiçik sahibkarlıq subyekti özəlləşdirilmiş və bu özəlləşdirmələrdən 226 mln. \$ dövlət büdcəsinə daxil olmuşdur. Olduqca kiçik məbləğləri əks etdirən bu göstəricilər Azərbaycanın Heydər Əliyev hökuməti ilə başlayan özəlləşdirmə siyasətinin kifayət qədər uğurlu olmadığını göstərir (Musayev, 2001: 8-14).

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Respublikamızda əldə etdiyi iqtisadi sabitlik onun oğlu İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə də davam etmişdir. Bu dövr ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatında və xüsusilə də ölkədəki biznes fəaliyyətinin inkişafında diqqəti cəlb edən bir yüksəliş müşahidə edilmişdir və bu yüksəliş bu gün hələ də davam etməkdədir. Sözügedən bu yüksəlişi respublikamızın iri şəhərlərindəki, xüsusilə də paytaxt Bakı şəhərindəki inkişaf tendensiyasına nəzər salaraq asanlıqla müşahidə edə bilərik. Bu yanaşma bir çox beynəlxalq şirkətlərin ölkəmizin müxtəlif regionlarında və paytaxtda bizneslə məşğul olmaq üçün investisiya etmələri və yeni iş imkanları yaratmaq üçün buranı xüsusi bir mərkəz kimi görmələri faktı ilə təsdiqlənə bilər. Heç şübhəsiz ki, ölkəmizdə ən çox gəlir mənbəyinə çevrilmiş sektor olaraq enerji

resursları, xüsusilə neft və təbii qaz sektoru ilk sırada dayanmaqdadır. Lakin bununla yanaşı, ölkədə infrastruktur sektoru da yerli və xarici investorların xüsusi marağını cəlb etməkdədir (Ələkbərov, 2019: 148-157).

Ölkəmizdə biznes fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin özəl sektor dinamizminə malik olması amili dövlət sektorundan kənarda yeni biznes müəssisələrinin açılmasına fürsətlər yaradaraq bu sahənin inkişafına yol açır. Bununla yanaşı, beynəlxalq firmalarla səmərəli ünsiyyət yaratmaq və onlarla tərəfdaşlıq əlaqələri qurmaq bacarığına sahib dinamik sahibkarların mövcud olması gələcəkdəki iqtisadi müvəffəqiyyətlər baxımından ümidverici bir faktordur.

Müasir dövrdə Azərbaycanda dövlətin müəyyən ərazisinin regional inkişafı məsələsinə baxılmasına, təhlilinə və qərarların qəbuluna yanaşma ölkənin bütün ərazisini təhlil etmədən mümkün deyil. Gələcəkdə dövlətin konstruktiv və səmərəli fəaliyyətinin açarı kimi müəyyən bir regionun inkişafını bütün ölkənin inkişafı kontekstində nəzərə almaq lazımdır. Sovet İttifaqının dağılması və bazar iqtisadiyyatına keçid paytaxt Bakı şəhərinə də şəhərdaxili inkişafda və buradakı biznes müəssisələrinin inkişafında böyük irəliləyiş əldə etməyə və Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda ən sürətlə inkişaf edən şəhərlərdən birinə çevrilməyə imkan verdi. Digər bir çox Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində olduğu kimi, Bakıda da post-sosialist şəhər dəyişikliyinə sürəti, özəlləşdirmənin post-sosialist şəhər dəyişikliyinə leytmotivi olması ilə diqqəti cəlb edirdi. Konkret olaraq, Bakının postsovet məkanında şəhər transformasiyası bir çox müsbət xüsusiyyətlərlə səciyyələnirdi. İyirmi il ərzində şəhərin mənzərəsi tamamilə dəyişdi. Ən diqqətəlayiq məqam isə odur ki, bu illər ərzində Bakıda yeni hündürmərtəbəli binalar, meydanlar və biznes mərkəzləri tikilmişdir (Şəkəraliyev, 2009: 316-357).

Heydər Əliyevin rəhbərliyi illərində biznes müəssisələrinin ÜDM-də nisbətində nəzər saldıqda görə bilərik ki, 1995-ci ildə özəl sektorun ÜDM-də çəkisi 35% olmuş, lakin bu göstərici növbəti illər ərzində tədricən artım göstərərək 2005-ci ildə 75%-ə çatmışdır. Qeyd edilməlidir ki, H.Əliyev dövründə ümumi sektorlar arasında sənaye sektoru ən böyük paya malik olmuşdur. Yüksək məbləğli investisiyaların nəticəsi olaraq isə milli gəlirdə neft hasilatının çəkisi olduqca artmışdır. İnfrastrukturun yenilənməsi ilə tikinti və nəqliyyat sektorları da inkişaf etmiş, bu istiqamətdə paytaxt Bakı şəhəri xüsusi diqqət çəkmişdir (Kalaycı, 2013: 33-47).

H.Əliyevin biznes fəaliyyəti ilə bağlı iqtisadi siyasətinin bir hissəsi kimi 1992-ci il 12 oktyabr tarixində ölkəmizdə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun Əsasnaməsinin təsdiqi nəticəsində sahibkarları kredit ilə təmin edən ilk maliyyə institutunun əsası qoyulmuşdur. Bununla yanaşı, H.Əliyev tərəfindən həmin ilin dekabr ayının 5-də Azərbaycanda sahibkarlığın hüquqi və iqtisadi tənzimlənməsini nəzərdə tutan "*Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında*" Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edilmişdir. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, ümummillə liderin biznes fəaliyyəti ilə bağlı iqtisadi siyasətinin davamı olaraq onun layiqli davamçısı cənab prezident İlham Əliyevin 2003-cü ildə hakimiyyətə gəlməsinin ardınca ölkəmizin müxtəlif bölgələrində biznes sahibkarlığı fəaliyyətinin inkişafı dövlətimizin əsas prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Belə ki, 2004-cü ildən etibarən ardıcıl dövlət proqramları (2004-2008, 2009-2013, 2014-2018, 2019-2023) qəbul olunmuşdur ki, həmin bu proqramlar ölkəmizin müxtəlif ərazilərində sahibkarlığın inkişafına xeyli dərəcədə kömək etmişdir. Nəticə etibarilə, son illər ərzində Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Kənd Təsərrüfatı Kreditləri və İnkişafı Agentliyinin Sahibkarlığın İnkişafı Fondu tərəfindən aşağı faizli sahibkarlıq subyektlərinə verilən 100 milyon manatdan artıq kreditin böyük bir hissəsi regionların payına düşmüşdür (Süleymanov, Hüseynov, 2013: 82-88).

Nəticə

Müstəqilliyin ilk illərində sovet dövründən miras qalmış yerli istehsal şəbəkələrinin dağılması və xarici investisiya mühitinin inkişaf etməməsi səbəbindən iqtisadi göstəricilər kəskin qədər aşağı səviyyədə qalmışdır ki, bu da iqtisadi transformasiya xərclərinin azaldılması baxımından əhəmiyyət kəsb etməkdə idi. Bununla yanaşı, sovet Azərbaycanı dövründə islahatlar baxımından parlaq göstəricilər demək olar ki mövcud olmamışdır. Sovet dövründən yenidən müstəqillik əldə etmiş gənc Azərbaycan Respublikasına mərkəzi planlaşdırmanı rəhbər tutan iri, lakin səmərəsiz müəssisələr,

bərpaya ehtiyacı olan infrastruktur miras qalmışdı. Dağlıq Qarabağ ətrafında davam edən münaqişənin ölkəmiz üçün ciddi iqtisadi təhlükə və itkilərə səbəb olması faktını da nəzərə alsaq açıq bir şəkildə görə bilərik ki, müstəqilliyin ilk illəri nə dərəcədə keşməkeşli olmuşdur. Lakin buna baxmayaraq, 1994-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin müvəffəq olduğu ən diqqətəlayiq uğurlarından biri hesab olunan və “Əsrin sövdələşməsi” adlandırılan neft müqaviləsi ilə ölkəmiz xarici investorların xüsusi diqqətini cəlb etməyə başlamışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 1994-2003-cü illər arasında postsovet Azərbaycanının iqtisadi və siyasi transformasiyasında ən mühüm şəxsiyyət olaraq çıxış etməkdədir. Bu dövr ümummilli liderin xarizmatik şəxsiyyəti ətrafında gənc Azərbaycan Respublikasının problemləri və imkanları ilə dünya sferasında öz yerini tutmağa başlaması baxımından yüksək əhəmiyyətə malik bir dövr olmuşdur. Xüsusilə H.Əliyevin prezidentliyinə qədərki qarışıq və bir o qədər də xaoslu dövrü nəzərə alsaq, bu dövrdə yeni müstəqillik əldə etmiş bu Azərbaycanın iqtisadi və siyasi transformasiyasında və eləcə də beynəlxalq sistemə integrasiyasında ciddi inkişaf meydanı çıxmışdır. Prezident H.Əliyevin rəhbərliyi illərində bazar iqtisadiyyatı institutlarının yaradılması kimi əsas prioritet məsələlərdə müəyyən irəliləyişlər əldə edilmişdir. Bəhs olunan həmin bu problemlərin həllində müəyyən uğurlarla yanaşı, H.Əliyev dövründə Azərbaycanda daha demokratik bir dövlət sisteminin qurulması ilə nəticələnən inkişaf xəttinə nail olunduğu müşahidə edilmişdir.

Müasir dövrdə Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunda bir çox göstəricilərə görə liderdir və regionda ən güclü iqtisadiyyata malik öhesab olunmaqdadır. Müstəqilliyin ilk illərində olan yüksək inflyasiya göstəriciləri bugün 1,9% təşkil edir. Bəs bunun əsl səbəbi nədir? Araşdırmanın aktuallığı da buradan qaynaqlanır. Məqalədə ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövrünün (1993-2003) iqtisadi inkişaf səviyyəsini daha yaxşı analiz etmək həmin dövrə məxsus makroiqtisadi göstəricilər təhlil edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 15.12.1992, № 405.
<https://mcgf.gov.az/uploads/attachment/1575632471.pdf>
2. Paşayev T.N. (2011). İnvestisiya və onun müasir Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında rolu. Lənkəran, s.78-86.
3. “Heydər Əliyev və Azərbaycanda iqtisadi islahatlar: nəticələr və perspektivlər” mövzusunda Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümünə həsr olunmuş Respublika elmi-praktiki konfransın materialları (2021). Bakı: UNEC, s.15-88.
4. Heydər Əliyevin İqtisadi Siyasətində Şəffaflıq Amili və Təhlükəsizlik Siyasəti Yeni Mərhələdə.
<https://audit.gov.az/Az/page/743>
5. Musayev, A. (2001). Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Strategiyası və Vergi Siyasəti. İqtisadiyyat və Audit Jurnalı, 10(2), s.8-14.
6. Azərbaycanın inkişaf strategiyasında Heydər Əliyev irisi.
<https://genprosecutor.gov.az/az/post/2436>
7. Kalaycı, İ. (2013). Kaf dağı önündə iqtisadiyyat: Müasirləşən Azərbaycan. Avrasiyaşünaslıq 43(2), s.33-47.
8. Şəkəreliyev, A.Ş. (2009). Dövlətin İqtisadi Siyasəti: Reallıqlar və Perspektivlər. Bakı: İqtisad Universiteti, s.316-357.
9. Suleymanov, E., Huseynov, R. (2013). The Importance of Azerbaijan's Energy Revenues in its Exports Volume and the Effects on the National Economy. International Journal of Business and Social Science, 4(6), pp.82-88.
10. Ələkbərov, U. (2019). Heydər Əliyevin idarəçilik məktəbi Azərbaycanın davamlı inkişafının təməli və qarantıdır. Bakı: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası, s.148-157.